

Norman
MANEA

Despre Clovni:
Dictatorul și Artistul

Ediția a IV-a

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Notă asupra ediției.</i>	7
<i>Nota autorului la ediția întâi</i>	9
Exil	15
România în trei fraze (comentate)	27
Despre Clovni: Dictatorul și Artistul	69
Referatul cenzorului	109
Felix culpa.	151
Istoria unui interviu	199
Blasfemie și carnaval	273
Addenda. Incompatibilitățile	307

Nu întâmplător, am situat în centrul romanului Asociația Surdo-Muților, organizată după „principiile centralismului democratic“ și ale spiritului de partid. O replică „socialistă“ la subterana organizație a orbilor din romanul *Sobre héroes y tumbas* al lui Ernesto Sábato? Nu doar atât. Era o încercare de a cuprinde într-o metaforă (oricât de relativă ar fi orice metaforă) universul mistificării și mutilării, compresia infernală și obscură, comunicarea fragmentată, codificată, infirmă, frustrarea insuportabilă, tenebroasă. Și de a crea o altă realitate textuală, care să exprime realitatea imediată: spitalele și anchetatorii, cozile nesfârșite (la pâine, mănuși, săpun, benzină, hârtie igienică), enormele mascarade demagogice, frigul, spaimetele, glumele, nepăsarea și oboseala și teroarea și chiar chinul autorului de roman, el însuși. Omul și oamenii. Disperarea, iubirea, frica, vinovăția, neputința, visele și coșmarul.

În primăvara lui 1985 am montat, febril, din sutele de pagini chinuite, romanul *Plicul negru*. Era inclus în planul editorial al aceluiași an la Editura Cartea Românească, merita să încerc, înainte de a fi prea târziu.

La finele lui noiembrie, editura încă nu primise vreun răspuns de la Consiliul Culturii și Educației Socialiste (CCES) – Serviciul Lectură (SL). Răspunsul a venit în decembrie. Din stânjenirea redactorilor am înțeles că nu era unul favorabil.

Raportul Cenzurii nu-mi era accesibil.

De peste trei decenii rapoartele erau considerate secret de stat. Acum, când Cenzura fusese „desființată“, rapoartele ei deveniseră un SECRET încă și mai secret. Raportul Cenzorului? Referatele noii Cenzuri nu erau semnate, după cum aflasem, ci aveau – în loc de semnătură – o cifră de identificare a lectorului (pentru „organele superioare“, desigur). Rapoartele se aflau depozitate cu grijă în Arhiva, mereu manipulată, a Adevărului. Informări (orale, presupun) se transmiteau totuși Directorului editurii sau altor funcționari de încredere, niciodată autorului, pus în imposibilitatea de a avea un dialog cu Instituția (inexistentă) și cu (invizibilul) Cenzor.

Am primit, în cele din urmă, șpaltul (primul tipar) al cărții, cu semne, făcute cu creionul, pe paginile și în porțiunile vinovate. Cam 80% din text. Am încercat să decodez nemulțumirile Cenzorului. Mult prea multe, nu părea să existe vreo șansă de a le pacifica. De la cuvinte precum: cozi, viol, denunțător, carne, frig, tiranie, cafea, sinucidere, sâni, Dumnezeu, antisemitism, curvă, întuneric, homosexual etc. etc., la fraze și capitole întregi. Nu vedeam cum s-ar putea lupta cu un atât de scrupulos și ostil paznic. Am abandonat încercarea. Cartea a zăcut multă vreme, fără ca autorul sau editorul să întreprindă ceva.

Curând, s-au accentuat efectele laterale a ceea ce se numește o „carte oprită“. Fragmente

din roman deja acceptate spre publicare de reviste literare au fost scoase, în ultimul moment, din numărul aflat sub tipar. Articole despre autor au fost, de asemeni, eliminate. Numele suspect începea să fie evitat în presă.

Am reluat lectura șpaltului. Am „corectat“ cuvinte și fraze. Am înlocuit, ici-colo, câte un pasaj. Inutil! Retrimis SUS, textul s-a întors, în aceeași stare, la editor și autor. Mi s-a dat de înțeles că Cenzorul considera „îmbunătățirile“ ipocrite și minore.

Într-un astfel de impas, autorul are de luat o decizie dificilă. Să continue, încăpățânat, lupta pentru avansarea cărții sale, pas cu pas, spre tipar, cedând cât mai puțin, dar acceptând compromisuri cu SENTINELA? Sau să renunțe la publicare?

Renunțarea la publicare presupunea o speranță de alt tip: speranța unei schimbări politice sau speranța publicării cărții în străinătate sau amânarea soluției pentru posteritate. Speranța unei relaxări politice era, în 1985-1986, legată doar de „soluția biologică“, adică moartea (îndelung așteptată și îndelung întârziată) a Führerului. Trimiterea unui manuscris în străinătate, în condițiile supravegheii absolute și interdicției contactului cu străinii? Publicarea în străinătate a unui roman amplu și codificat, venind dintr-o literatură cvasinecunoscută?

Posteritatea? Nu doar o ecuație nedeterminată, ci, paradoxal, tot o „proprietate de

stat“. Nu poți fi deloc sigur că ai putea ascunde destul de bine manuscrisul unei cărți despre care Cenzura (deci Securitatea, cu care colaborează) știe deja prea multe. Nu este doar o glumă opinia multor intelectuali care consideră că, de fapt, adevărata literatură a unei perioade atât de întunecate se află în seifurile Securității. Sigur este că măcar pentru istoricii acestui timp al ororii (numit în presa oficială „anii lumină“) va fi obligatoriu să consulte imensa BIBLIOTECĂ DE MANUSCRISE CONFISCATE, adică Biblioteca Secretă de Stat, adăpostită în dulapurile și seifurile și beciurile Consiliului Superior al Securității.

La începutul lui 1986, editura a întreprins primul pas către o eventuală soluție. Metoda era aceeași pe care o întrebuița și Puterea împotriva propriilor supuși și împotriva propriilor instituții: „înlocuirea“. *Înlocuitorul*.

Editura Cartea Românească, a Uniunii Scriitorilor, era printre puținele care – în condiții de teroare absolută și în ciuda presiunii exercitate de Cenzură – încerca să publice cărți de calitate literară și incomode Puterii. Întregul colectiv – format din scriitori reputați – persevera într-un fel de disperată și tot mai obosită rezistență.

Greu să uit dimineața de ianuarie 1986, când l-am însoțit pe Directorul Editurii la o florărie. A purtat în brațe ghiveciul cu flori până la poarta blocului unde locuia persoana

de la care se decisese, după multe ezitări, să solicite ajutor. Funcționara cu experiență și autoritate în domeniul cenzurii, care urma să interpreteze rolul de lector (consilier) „extern“.

Un referent specializat în domeniul obscur al Cenzurii. Un fost Cenzor, cum erau destui, care să aibă și priceperea, și prestigiul pentru a semna un obișnuit „referat de cenzură“, sugerând modificările necesare, fără ca Cenzura (inexistentă) să fie implicată. Referatul „înlocuitor“, semnat de o persoană „particulară“, putea fi arătat autorului. Deci devenea o propunere concretă de ieșire din impas... Funcția unui astfel de profesionist arată bine duplicitatea sistemului. Raportul „înlocuitor“ urma să ofere trucurile și retorica necesare, încât atât autorul, cât și cenzorul să accepte strategia complicității care să ducă la publicarea cărții.

În martie 1986 am primit o copie „de lucru“ a strategicului referat „înlocuitor“. L-am citit într-o stare de extremă surescitare. Nu avusesem niciodată acces la vreun text al Cenzurii. Fraze și capitole întregi fuseseră scoase sau amputate în diferite cărți ale mele sau în texte critice despre cărțile mele. Se întâmplase chiar ca la un volum gata tipărit difuzarea să fie oprită și volumul „restructurat“ în ultimul moment, prin scoaterea unora dintre povestiri. Dar abia acum stăteam, pentru

prima dată, față în față cu un text de acest tip, fie și în formă de surogat.

Raportul sugera cam cum ar arăta „originalul“ din Arhiva Adevărului. Forma „literară“ nu mă mira și nu mă liniștea. Eram sigur că adevăratul Cenzor ar fi putut scrie un text și mai „subtil“...

Mi se făcuse frică. Da, frică, pur și simplu! Frazele decodau similitudinile dintre nazism și actuala dictatură românească, sugerate în roman. În orice clipă s-ar putea deschide ușa, să fiu arestat chiar pe baza acestui text „înlocuitor“. Îmi puteam imagina acum seiful meu din Arhiva Adevărului! Și era, de fapt, un text menit să mă ajute! Duplicitatea, ca rețetă salvatoare. Duplicitatea autorului, duplicitatea lectorului. Duplicitatea editorului, duplicitatea Cenzorului și a înlocuitorului? Duplicitatea – releu de comunicare. Autorul care scrie în regimul totalitar ar vrea ca artificiile, aluziile, codificările, ca și crudele imagini directe și brutale pe care le utilizează să ajungă la cititor. Lui îi și sunt adresate, într-un fel de implicită și tristă solidarizare. El speră însă, în același timp, ca mesajul să fie ignorat de Cenzor. Duplicitatea apasă greu asupra scriitorului captiv.

Zile și nopți de îndoială. Chinul de a găsi subterfugii care să urmeze și, în același timp, să submineze subtil cerințele Cenzorului.